

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд, представен от *Милена Божилова* на тема: „**Личностни особености на жени с репродуктивни нарушения**”, за присъждане на образователната и научна степен “Доктор”

Рецензент: *Доц. д-р Румяна Божинова*,
Институт по психология при БАН,
департамент „Психология”

Представеният от Милена Божилова дисертационен труд е насочен към изучаване на психологичните фактори свързани с репродуктивните нарушения при жените.

Специално трябва да се подчертае, че в последните десетилетия репродуктивните нарушения прогресивно нарастват и се превръщат в проблем за повечето цивилизовани страни. За България този проблем добива особена значимост, както поради понижената раждаемост, така и поради значителната емиграция на млади хора от страната. Това определя избраната от Милена Божилова тема като подчертано актуална от гледна точка на социалната практика. Същевременно темата на дисертацията се отличава със своята дисертабилност. Предлаганият труд успешно се включва в най-новото и все още слабо развито психологично направление в изучаване на репродуктивните нарушения, от което се очаква да допълни чисто медицинското третиране на проблема и да разшири възможността за неговото решаване.

Дисертацията е представена в рамките на 157 стр. Резултатите са илюстрирани с 36 таблици и 23 фигури. Цитирани са 181 източника, 30 от тях са на кирилица и останалите на латиница. Трудът се състои от три глави, въведение и обобщение. Той е стройно и целенасочено изграден, в съответствие с емпиричния характер, който има. Добре е отразен цялостния изследователски процес от теоретичните предпоставки до резултатите с тяхната приносна стойност.

Първа глава е озаглавена “*Основни проблеми на репродуктивната психология*”. Тя се състои от шест параграфа. С включеното в тях съдържание напълно се постига основната функция на тази част, а именно извеждането на теоретичните предпоставки на изследването. В същото време заслужава да се отбележи, че изложението е подчинено на стратегия, която предполага и по-широко представяне на теории и изследвания изясняващи същността на репродуктивната психология като част от перинаталната психология (отнасяща се към раждането) и репродуктивната сфера като психологични и физиологични механизми, обединени за реализация на репродуктивните функции, към които се отнася зачатие, износването и раждането на дете. Изяснени са основни понятия на репродуктивната психология, като психологическо безплодие, репродуктивна травма и емоционални реакции при безплодие.

Във връзка с изследователската ориентация на автора специално внимание е отделено на психологичната готовност за майчинство, с интересен акцент върху архетипната майка (по Юнг) и женските архетипни образи. Разгледан е въпроса за конфликта в майчината сфера като психологичен източник на нарушения в

репродуктивната сфера. Централно място в тази част заема анализа на психологичните особености на жените с репродуктивни нарушения – психосоматика, тревожност, личностни особености.

Висока оценка заслужава целенасочеността, с която са представени теоретичните виждания и емпирични изследвания в дискутираните области, показаното умение за проблематизиране.

Втората глава на дисертацията е посветена на *постановката на изследването*. В нея Милена Божилова отделя специално място за изясняване на изходните за изследването позиции. **Теоретичният модел** на изследването е построен в рамките на психосоматичния подход към репродуктивните нарушения. Изхожда се от разбирането, че между личностните особености и заболяванията съществува връзка. Амбицията на дисертантката е да постигне определена прецизност по отношение описанието на личностните особености на жените с репродуктивни нарушения на базата на сравнението им с жените майки. Изследването е центрирано върху характеристики, които се приема като свързани с майчинството и те са емоционален контрол, половоролева идентификация, себевъзприемане (Аз-образ) и възприемане на Аз-а на партньора.

Съответно на това е изяснено разбирането за *емоционална устойчивост/неустойчивост*, свързана с концепцията на Спилбъргар за тревожността. Изведена е *полово-ролева идентификация* (мъжественост, женственост и андрогенност (по теорията на Сандра Бем), като значима във връзка с репродуктивните проблеми при жената. Приета е диференциацията на П. Рандев за 4 групи жени – андрогенен тип жени, женствен тип, мъжествен тип, недиференциран тип. Очертана е интерперсоналната теория на Лири и неговия изследователския подход за изучаване на себевъзприемането – реален / идеален Аз.

Целите и задачите на изследването са ясно формулирани и обвързани с конкретни хипотези.

Методите на изследване са подходящо подбрани и се отличават с добри психометрични характеристики, адаптирани са за български условия. Между тях е теста за тревожност на Спилбъргър – адаптация Паспаланов, Щетински, Метод за изследване на полово-ролевата идентификация на Сандра Бем, българска модификация на П. Рандев и метод за диагностика на междуличностните отношения на Лири.

Докторантката проявява подчертана прецизност в подбора на *извадката* и нейното описание. Формирани са контролна и експериментална група от жени с репродуктивни нарушения и жени майки. Уеднаквяването им по критериите възраст, образование, семеен статус е сериозна предпоставка за надеждност на изследването.

Съществено за реализирането на поставените в изследването цели са приложените специфични критерии към подбора на жените с репродуктивни нарушения, а именно: продължителност на репродуктивното нарушение, факторите на репродуктивно нарушение, брой инвитро опити, брой настъпили бременности.

Резултатите, заедно с *обсъждането* са представени в четири параграфа в **Трета глава на дисертацията**. Тенденциите по отношение на изследваните явления са изведени основно на базата на сравняване на средни величини, честотен анализ, еднофакторен и двуфакторен дисперсионен анализ.

Трябва специално да се подчертае, че резултатите са изчерпателно представени и подходящо илюстрирани. Ясно са изведени установените във всеки аспект на изследване тенденции.

Най-значимата тенденция, която изследването установява, е че репродуктивните нарушения и по-точно информираността на жената за тях, задължително е съпроводено с повишена тревожност, която бележи продължително ситуативно присъствие, отразено и в завишено равнище на личностната тревожност. Тази тенденция доминира независимо от възраст, продължителност на проблема, наличие или отсъствие на бременност в миналото. В същото време специален интерес представляват доказателствата, че за равнищата на тревожност има значение половоролевата идентификация на жената – преживявания стрес е съществено по-изразен при жени с неопределена половоролева идентификация и значимо по-слабо проявен при жени с андрогенна идентификация. Докторантката правомерно свързва тези особености съответно с дифузност (не достатъчна изграденост) и висока адаптивност на половоролевата схема.

Милена Божилова се опитва също да открие специфично отношение между реалния и идеалния Аз образ на жените с репродуктивни нарушения в сравнение с жените майки. Наблюдаваните тенденции обаче при двата типа жени са приблизително еднакви, което кара докторантката да свърже тенденциите на разминаване между двата образа с различни вътрешни конфликти. По подобен начин стоят доказателствата при двете групи жени и по отношение на образа на реалния и идеален партньор, както и в близостта и различието между тези образи във всяка група т.е. отбелязват се тенденции, които са изключително близки. Идеалният партньор за всички изследвани жени е уверен, независим, съпричастен, изразява повече топлина и подкрепа.

Предложените от докторантката интерпретации са в съответствие с издигнатите преди това хипотези, основават се на установени вече закономерности. Трябва обаче да се посочи, че част от резултатите не могат да бъдат еднозначно обяснени, видимо затруднило техния анализ. Някои от тенденциите се нуждаят от доизясняване на базата на по-широки изследвания и доказателства, което може да бъде отправено като **препоръка** към работата на Милена Божилова в бъдеще.

Ценно е, че всяка от разкритите в работата закономерности е видяна от докторантката в практичен план. Очертани са възможните психологични интервенции за решаване на конкретните проблеми.

Работата завършва с обобщение, което на практика представя в събирателен план резултатите от отделните аспекти на дисертационното изследване и очертава практическата им значимост.

Приносните моменти на работата могат да бъдат открити в следните насоки:

1. Осъзнатите от жената репродуктивни нарушения, са очертани като съществен фактор за специфични тенденции на психологично функциониране, от значение за преодоляването на съответните проблеми.
2. Доказана е значимата връзка между репродуктивните нарушения (като осъзнат факт), личностните особености и негативните преживявания на жената - дълготрайна повишена ситуативна и личностна тревожност, специфично повлияна от половоролевата идентификация.

3. Доказва се, че репродуктивните нарушения са съпроводени с определени невротични конфликти, като конфликт между стремежа към независимост и преживяването на зависимост и принуда.

4. Очертани са възможни насоки за преодоляване на установените психологически бариери пред решаването на проблема с репродуктивните нарушения.

Приложения от Милена Божилова *автореферат* в структурно и съдържателно отношение отразява вярно дисертационния труд, отбелязва неговите основни постижения.

Милена Божилова има необходимия брой *публикации* и участия в научни форуми по проблемите на дисертацията.

В заключение оценявам работата на Милена Божилова положително. Представената от нея дисертация свидетелства за добрата ѝ информираност и подготовка като специалист и притежаването на умения за поставяне и провеждане на научни изследвания, с подчертана ориентация към решаване на реални практически проблеми.

Рецензията от мен дисертационен труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и на Правилника за прилагането му. Предлагам на уважаемото Научно жури да присъди на Милена Стефанова Божилова образователната и научна степен «Доктор» по професионално направление «Психология».

16. 03. 2013г.

Рецензент:

Доц.. д-р Р. Божинова